

ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО ЯК ОЗНАКА СТАЛОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Теребух М. І., к. е. н., доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

З початку свого виникнення людство вирішувало проблему забезпечення продовольством. Внаслідок цілеспрямованих дій людей протягом багатьох поколінь утворилася по суті нова складова біосфери — агросфера. За визначенням академіка О.Созінова, до складу агросфери входять всі типи агроландшафтів, агробіоценозів і агроекосистем, але агросфера є не тільки головним джерелом забезпечення населення продовольством і сировиною для промисловості, а й середовищем існування значної частини населення [6]. Тому агросфері притаманні особливі закономірності внутрішнього розвитку, що є результатом взаємодії різних природних і соціально-економічних чинників. Створена завдяки розуму й діяльності людини, агросфера є водночас як природничою, так і соціальною категорією. У процесі розвитку людство спочатку використовувало ресурси агросфери лише для збільшення виробництва продовольства та одержання сировини для промисловості. Такий підхід призвів до постійного зростання кількості енергії, необхідної для виробництва кожної одиниці продукції, а також до виснаження природного потенціалу і забруднення довкілля. Нарешті людство зрозуміло, що подальша руйнація агросфери загрожує його існуванню й усвідомило, що необхідна нова філософія взаємовідносин з агросферою [4]. У 1992 році на Всесвітньому Саміті в Ріо-де-Жанейро була прийнята

Декларація, яка затвердила нову стратегію, що ґрунтується на парадигмі сталого розвитку й передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку та захисту довкілля як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів довгострокового розвитку. Під стійким розвитком в Декларації розуміється така модель діяльності суспільства, яка орієнтована не тільки на задоволення основних життєвих потреб нинішнього й майбутнього поколінь, але і на встановлення рівноваги між природою та суспільством.

Однією з найвагоміших складових природо-ресурсного потенціалу України є земля. Характеризуючи тенденції землекористування в Україні, можна стверджувати про його несталість з ознаками втрати природоресурсного потенціалу. Інтенсивність використання земельних угідь є невиправдано високою, розвиток сільськогосподарського виробництва йде екстенсивним шляхом, погіршується екологічний стан землекористування, погіршуються соціальні умови життя сільського населення.

Масиви чорноземів України становлять 20% світових запасів, а придатні для ріллі землі становлять чверть від земель Європи. За оцінками фахівців Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України, орієнтована вартість усіх природних ресурсів країни становить 5 трлн дол. США, а основну частину цієї суми (близько 3 трлн дол.) становить вартість земельних ресурсів. Земля є одночасно територіальним базисом країни, природним ресурсом і основним засобом у сільськогосподарському та інших виробництвах. На відміну від інших засобів виробництва земля має природне походження, штучно не відтворюється і територіально обмежена. Земля є вічним засобом виробництва. За правильного використання вона не виснажується, а, навпаки, може поліпшувати свої якості. Адже, за висловом М.Руденка, земля є абсолютним благом для людства, що забезпечує його існування. Тобто земля є унікальним і стратегічно важливим національним ресурсом. Охорона і підвищення родючості ґрунтів є важливою складовою аграрної політики усіх цивілізованих країн. Фактично, за оцінками вчених, українська земля сьогодні годуює 0,6 людини, у той час як у Данії цей показник становить 2 людини, у Німеччині – 8, а в Японії – 26,5 людини. Завдяки високоефективному використанню земельних ресурсів провідні країни світу підтримують надзвичайно високий рівень самозабезпечення продовольством: США, Франція – 100%, Німеччина – 93%, Італія – 78%, навіть бідна родючими ґрунтами Японія – 40%. Україна забезпечує своє населення лише на 53%. За деякими оцінками, при оптимальній структурі землеробства наша держава здатна прогодувати 300-320 млн осіб [5].

Аналіз екологічного стану земель показує, що продуктивний потенціал ґрунтів знаходиться на межі небезпечного виснаження, а їх агробіологічні властивості потребують термінового відновлення. За даними Державного комітету України по земельних ресурсах значна частина сільськогосподарських угідь зазнає згубного впливу водної та вітрової ерозії (35,2% загальної площі), мають підвищену кислотність (43,2%) або є засоленими (7,6%), перезвоженими (10,7%) чи заболоченими (2,8%), спостерігається тенденція погіршення родючості ґрунтів, зокрема, середній вміст гумусу знизився до 3,1% [7]. Отже, сучасний стан землекористування в Україні вимагає перегляду підходів до управління земельними ресурсами та їх використання у відповідності до принципів сталого розвитку.

Стале землекористування передбачає комплексне, системне врахування об'єктивних природних властивостей та суб'єктивних соціально-економічних особливостей використання земель. Тобто землекористування повинно одночасно включати економічну, соціальну та екологічну складову і бути економічно доцільним, соціально спрямованим та екологічно безпечним. Особливої гостроти проблема сталого землекористування в Україні набуває у зв'язку з посиленням процесів інтернаціоналізації, глобалізації та інтеграції світогосподарських зв'язків. Тобто питання сталого землекористування стає питанням економічної безпеки. Згідно із Законом України «Про землеустрій» під сталим землекористуванням розуміють форму та відповідні методи використання земель, що в сукупності забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціальних функцій територій [1]. Виходячи з цього поняття землекористування включає в себе економічний, юридичний, організаційно-правовий, екологічний, соціальний та морально-етичний аспекти. Основними принципами сталого землекористування, які лежать в основі формування ефективної системи управління земельними ресурсами, є пріоритетність сільськогосподарського землекористування, раціональне використання та охорона земель, екологічна обґрунтованість сільського виробництва, цільове використання земель, об'єктивність та доступність інформації про якісний та кількісний склад земель тощо [3].

Усвідомлення зростаючої екологічної загрози внаслідок інтенсивного ведення землеробства стимулювало розробку альтернативних моделей землеробства, які краще відповідали б життєвим інтересам суспільства. Одним із засновників ідеології нових форм ведення сільського господарства був японський філософ Мокиши Окада (1882-1955). До альтернативних методів ведення

сільського господарства можна віднести біоінтенсивне міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies), маловитратне стале землеробство (LISA - Low Input Sustainable Agriculture) та інші. Ці моделі ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються в природі, спрямовані на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів. Саме до таких систем агровиробництва належить й органічне землеробство (Organic Farming). Органічне землеробство як альтернатива сучасним системам виробництва сільськогосподарської продукції розвивається досить давно. За визначенням Міжнародної федерації з розвитку органічного землеробства (IFOAM), "органічне землеробство об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики й навколишнього середовища. Органічне землеробство суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів) шляхом обмеження застосування синтезованих хімічних шляхом добрив, пестицидів і фармпрепаратів. Замість цього для підвищення врожаїв та для захисту рослин використовуються інші агротехнологічні заходи й різноманітні природні чинники. Органічне землеробство дотримується принципів, які обумовлені місцевими соціально-економічними, кліматичними та історико-культурними особливостями [8]. Тобто органічне землеробство визначається як система сільськогосподарського менеджменту агроєкосистем, що ґрунтується на максимальному використанні біологічних факторів підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних заходів захисту рослин, а також на виконанні комплексу інших заходів, які забезпечують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції й сировини) [4]. Ідея органічного виробництва полягає у повній відмові від застосування ГМО, антибіотиків, отрутохімікатів та мінеральних добрив. Це забезпечує підвищення природної біологічної активності у ґрунті, відновлення балансу поживних речовин, підсилюються відновлювальні властивості, нормалізується робота живих організмів, відбувається приріст гумусу, і, як результат, – збільшення урожайності сільськогосподарських культур. Результатом органічного виробництва

є екологічна безпечна продукція, вільна від ГМО та невластивих продуктам харчування хімічних елементів.

Незважаючи на прийняття у 2014 році Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [2], існує ряд системних проблем щодо активізації впровадження органічного землеробства. До них можна віднести соціально-психологічні проблеми: складна демографічна ситуація на селі, стійкий стереотип щодо доцільності органічного землеробства, особливо серед людей старшого віку, низька технологічна та екологічна культура тощо; інституційно-правові проблеми: відсутність ефективної національної системи сертифікації та контролю органічних господарств і виробленої ними продукції, необхідність належного інформаційного забезпечення (популяризація органічного землеробства, екологічна освіта, консультативна підтримка виробників), незавершена земельна реформа; фінансово-економічні проблеми: недостатність маркетингових досліджень ринку, фінансові втрати у зв'язку із зменшенням обсягів виробництва, незначна потреба в органічній продукції на внутрішньому ринку, відсутність переробних потужностей, фінансові втрати, пов'язані з необхідністю закупівлі спеціальної техніки та обладнання, відсутність фінансової підтримки з боку держави.

Світовий досвід органічного сільського господарства свідчить про можливість узгодження і гармонізації економічних, екологічних і соціальних цілей в сільській місцевості. Наслідками від впровадження органічного землеробства є здорові, екологічно чисті та повноцінні продукти харчування; мінімізація негативного впливу на довкілля через запобігання деградації земель, збереження та відновлення їх природної родючості; припинення забруднення водних ресурсів та атмосфери; збереження біорізномайття; збільшення робочих місць у сільській місцевості; розвиток виробничої та організаційної інфраструктури; можливість розвитку сільських громад; вихід на міжнародні ринки; покращення здоров'я нації. З огляду на вищевикладене можна стверджувати, що в сфері аграрного виробництва органічне сільське господарство – це практична реалізація основних положень концепції сталого розвитку.

Таким чином, перспективи України як великої аграрної держави просто неймовірні, й органічне землеробство має унікальний потенціал, а світові тренди розвитку сільського господарства підтверджують, що майбутнє саме за біотехнологіями. Для цього, на нашу думку, необхідно прийняти комплексну державну програму розвитку органічного землеробства, де були б враховані всі стримуючі чинники його розвитку.

Література

1. Закон України «Про землеустрій» від 22.05 2003 року № 858-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: zakon/rada4. rada.go.ua/
2. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09. 2013 №425-VII [Електронний ресурс] Режим доступу: zakon/rada4. rada.go.ua
3. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є.Патона. – К.:ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – С. 30.
4. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку/Проект «Аграрна політика для людського розвитку». IV [Електронний ресурс] Режим доступу: www.undp.org.ua.
5. Проданова Л. В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи: монографія /Л.В.Проданова. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. – С. 170-173.
6. Созінов О.О. Агросфера України у XXI столітті // Вісник НАНУ. – 2001. – № 10, Інтернет-ресурс: <http://www.visnyk-nanu.kiev.ua/2001-10/3.htm>
7. Фоменко Л.В. Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення в умовах західного регіону України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/37204/html>
8. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002) [Інтернет-ресурс]. Режим доступу: www.ifoam.org.